

KATARI

KATARI

NAJUSPEŠNIJA JERES SREDNJEG VEKA

ŠON MARTIN

BEOGRAD
2010

Naslov originala :
The Cathars - Sean Martin
© Copyright na prevod za Srbiju
IP BABUN

Sva prava objavljivanja za Srbiju zadržava Babun

Izdavač:
Babun

Prevod:
Goran Bojić

Lektura:
Ana Bešlić i Milica Krković

Štampa:
Lukaštampa, Beograd

Tiraž: 777
Prvo izdanje
Beograd 2010

ISBN 978-86-83737-64-2

*Za sve dobre hrišćane,
prošle i buduće
i
u znak sećanja na Mog Oca
čija stopala su hodala
izgubljenim eonima*

Zahvalnost

Hteo bih da zahvalim Jonu Milsu (*Jon Mills*), što me je trpeo dok sam pisao ovu knjigu; mojoj sestri Lois za njen savet. Niku Hardingu (*Nick Harding*), za uobičajeno pozajmljivanje knjiga i drugarstvo; i prijatelju *istoverniku* Edsu Braunu (*Adso Brown*).

Kroz čitavu ljudsku istoriju, vernici su ratovali jedni protiv drugih. Gnostici i mistici nisu. Ljudi su isuviše radi da ubijaju u ime teologije ili vere. Oni su manje raspoloženi da to učine u ime znanja. Oni koji su spremni da ubiju zbog vere imaće, dakle, stečeni interes da uguše glas znanja.

Majkl Bejdžent i Ričard Li (*Inkvizicija*)

Kad je biskup Fulk upitao jednog viteza zašto nije isterao jeretike, dobio je klasični odgovor: „Ne možemo. Oni su nas odgajili. Imamo rođake među njima i uviđamo da oni žive život savršenstva“.

Malkolm Lambert (*Katari*)

Spasenje se bolje postiže u veri onih ljudi koje nazivaju jeticima nego u bilo kojoj drugoj veri.

Anonimni francuski seljak, (*Monteju*)

SADRŽAJ

PROLOG : BEZIJE	11
1. JERES I PRAVOVERJE	15
<i>Dualizam, Dobra religija, Svet, Putenost i Đavo, Eseni, Gnostici i prvi hrišćani, Sabor u Nikeji, Manihejstvo i druge dualističke jeresi, Bogomili</i>	
2. LISICE U VINOGRADU GOSPODNJEM	38
<i>Prvi zapadni jeretici, Crkvene reforme, Prvi katari, Žive ikone, Consolament, Širenje katarstva, Sabor u San Feliksu, Katari u Italiji</i>	
3. ALBIŽANSKI KRSTAŠKI RAT	65
<i>Langdok na prelazu 13. veka, Inoćentije III, Poduhvat mira i vere, Albižanski krstaški rat, Simon de Monfor, Četvrti lateranski sabor, Opsada Tuluza, De Monforov uticaj na katarizam, Smena straže, Pariski mir</i>	
4. INKVIZICIJA	95
<i>Prvi inkvizitori, Inkvizicija u Langdoku, Pobuna Trenkavela i Sen Žila, Pad Monsegira, Inkvizicija nakon Monsegira, Pad Kveribusa</i>	

5. OTIJEOVA OBNOVA	113
<i>Peter Otije, Endura, Žofroa d'Ablis i Bernad Gi, Poslednji savršeni, Monteju</i>	
6. ITALIJA I BOSNA	127
<i>Italijanski katari 13. veka, Katarski spisi, Opadanje katarizma u Italiji, Poslednji Katari, Zagonetka crkve bosanske</i>	
7. BLAGO KATARA	139
<i>Katari i Sveti Gral, Trubaduri i vitezovi templari, Savremeni katari, Represivno društvo</i>	
NAPOMENE	148
DODATAK I: HRONOLOGIJA	157
DODATAK II: JERETIČKI LEKSIKON	163
SUGESTIJE ZA DALJE ČITANJE	169

PROLOG: BEZIJE

Bilo je to na praznik Svete Marije Magdalene, 22. jula 1209, i nije bio planiran sveopšti masakr.

Francuska vojska sa severa, pod vođstvom papskog legata Arnolda Amorija (*Arnold Amaury*), ulogorila se pod gradom Bezijeom u Langdoku. Misija te armije, koja je nedavno stigla nakon jednomesečnog marša dolinom Rone, bila je da zatraži da gradske starešine izruče 222 katara – oko 10 posto stanovnika grada¹ – za koje se znalo da ih čuvaju. Starešine su odbile. To što su oni to učinili govori mnogo o moći katarske vere, kao i o složenoj političkoj situaciji na jugu, u kojoj su katari mogli da cvetaju.

Katari su postali istaknuti u Langdoku nekih pedeset godina ranije, i početkom 13. veka bili su praktično preovlađujuća vera u Langdoku. Za razliku od većine katoličkog sveštenstva tog doba, katari su bili upadljivo puni vrlina, živeći život apostolskog siromaštva i jednostavnosti. I samo to bi bilo dovoljno da tu grupu obeleži kao jeretike, kao što se dogodilo sa grupom iz Liona, valdenzijanima.² Ali, ono što je katare odvajilo od valdenzijana, bila je njihova vera ne u jednog boga, već u dva. Prema katarskoj teologiji, postoje dva večna principa, dobro i zlo, a svet je u vlasti onog drugog. Oni su bili takođe nepomirljivo neprijateljski nastrojeni prema rimskoj crkvi, koju su žestoko prozivali kao Sataninu crkvu.

Katari nisu bili jedini koji su se protivili Rimu: veći deo onoga što bismo danas nazvali jugom Francuske bio je žestoko nezavisan, i smatrao je i severnu armiju i papske legate stranim osvajačima. Zato je bilo nezamislivo da se katari, sabrača južnjaka, izruče protivnicima. Neprijatelj nije bila jeres, već svako ko se suprotstavljao autoritetu i autonomiji lokalnog plemstva, moćnih grofova i vikonata od Tuluza, Fua i Karkasona.

Ali, spoj politike i jeresi bio je zapaljiv, pa je papa Inoćentije III (1198-1216) video dovoljno osnova da pozove na krstaški rat. Zapad je pokretao krstaške pohode još od 1095. sa različitim stepenima uspeha, ali svi su oni bili upereni protiv muslimana. Ali, za Inoćentijevog papstva, to je počelo da se menja. Ni Četvrti krstaški rat, pokrenut 1202, nije slutio na dobro za jeretike i plemstvo Langdoka: iako su učesnici Četvrtog krstaškog pohoda nameravali u Svetu Zemlju, poprilično su promašili cilj i u proleće 1204. opljačkali bratski hrišćanski grad Konstantinopolj. Pohod koji je sazvan protiv katara bio je drugačiji: bio je to prvi krstaški rat koji bi se vodio na Zapadu, protiv sopstvenih sunarodnika.

Arnold Amori je sazvaio sastanak svojih generala. Bilo je jasno da se jeretici neće predati bez borbe. Tokom sastanka, izbila je svađa između krstaša i grupe na zidinama grada. Razmenjene su uvrede. Hitro su branioci otvorili kapiju i mala grupa ljudi iz Bezijea izletela je napolje da nauči krstaše lepom ponašanju. Oni su se brzo obračunali sa severnjacima, ali se vest da je kapija otvorena brzo proširila. Krstaši su nahrupili u grad. Vest je stigla do Arnolda Amorija. Šta da urade? Kako da razlikuju katare od katolika? Papski legat, parafrazirajući Drugu poslanicu Timoteju³, izdao je zloglasnu zapovest: „Pobijte sve. Bog će prepoznati svoje“.

U nastalom krvoproliću „hrišćanske klanice“⁴, bilo je iskaspaljeno između petnaest i dvadeset hiljada nedužnih ljudi. (Umerenije procene iznose broj žrtava na oko devet hiljada). Nisu bili pošteđeni ni žene ni deca koji su potražili utočište u katedrali Sen Nazer: katedrala je zapaljena, a svi koji su uhvaćeni u bekstvu su posećeni. Do večeri, reke krvi tekle su ulicama Bezijea. Spaljene kuće i crkve su tinjale. Kad su izvršili sa ubijanjem, krstaši su opljačkali sve što je preostalo.

Albižanski krstaški rat, ime pod kojim je ovo ostalo zapamćeno, je počeo. Ali, za razliku od Četvrtog krstaškog rata, on se izmakao kontroli od samog početka. Zverstva u Bezijeu su potvrdila svim katarima njihovo uverenje da su samo oni Božiji izabranici, a da je svet zaista zao.

JERES I PRAVOVERJE

Katarizam je bio najpopularnija jeres srednjeg veka. Zaista, toliko je bio uspješan da su katolička crkva i njeni apologetičari govorili o njemu kao o „velikoj jeresi“. Na prelasku dvanestog u trinaesti vek, ono je bilo u zenitu: katari su se mogli naći od Aragona do Flandrije, od Napulja do Langdoka. Njihovi ekvivalenti za sveštenike, koji su se nazivali savršeni, živeli su tako očigledno vrlim životom da su čak i njihovi neprijatelji morali da izjave da su oni zaista sveti i dobri ljudi. Katari su uživali široku podršku iz svih društvenih slojeva, od kraljeva i grofova do drvodelja i tkalja. Žene, koje nikad nisu bile dobrodošle u crkvu, postale su katari znajući da mogu da steknu poštovanje i da aktivno učestvuju u veri. Suvišno je i reći da ta mešavina žena, vrline i apostolskog siromaštva – da i ne pominjemo popularnost katarske crkve – nije uopšte odgovarala Rimu. Ali, ni Rim nije odgovarao katarima, koji su verovali da je Crkva u svojoj težnji za svetovnom moći izneverila Hristovu poruku.

Teško da može iznenaditi što su se katolici okrenuli protiv katara; zaista, u nekim oblastima na jugu Francuske, katara je bilo više od katolika. Ono što je šokiralo savremenike nije bilo to što je papa naredio da se pokrene krstaški rat da se uništi jeres, već to što su krstaši počinili zverstva takvih razmera da to i dalje odjekuje kroz vekove. U Langdoku, njihovi zločini ni do danas nisu zaboravljeni.

Čudno, ali uprkos svoj njegovoj popularnosti, tačni koren katarizma nisu poznati. On se pojavio u vreme kada je hrišćanska crkva, a i Evropa u celini, doživljavala ogromne promene usled pojave tzv. renesanse 12. veka. Iako je teško zamisliti zločine tih razmera kao u Bezijeju, mi na neki način možemo da razumemo način razmišljanja ubica katara ako proučimo istoriju crkve i način na koji je iz njenog okrilja iznikla jeres. Štaviše, proučavanje istorije dualističke jeresi – u suštini, verovanja da je đavo moćan isto koliko i Bog, a toj vrsti pripadaju i katari – pomoći će nam da sagledamo stvari u pravoj perspektivi. Kao i katarizam, dualizam ima nejasne korene.

Dualizam

Dualizam je postojao pre hrišćanstva, pa je možda stariji i od same pisane istorije. Taj termin je 1700. god. prvi put upotrebio engleski orijentalista Tomas Hajd (*Thomas Hyde*), da opiše sve religiozne sisteme koji smatraju da su Bog i đavo dva suprotstavljena, večno paralelno postojeća principa.⁵ Značenje tog termina je evoluiralo, da bi označilo sve sisteme koji su orijentisani oko središnjeg dvojstva (kao što je podela um/telo u Dekartovoj filozofiji, ili besmrtna duša/smrtno telo kod Platona). Dualističke struje postoje u ovom ili onom obliku u svim glavnim religijama, bilo da su monoteističke (koje priznaju jednog Boga, kao što su islam, judaizam i hrišćanstvo), politeističke (koje priznaju mnoge bogove, kao što si šintoizam, neke oblici vike, ili klasični grčki panteon) ili monističke (koje priznaju da je sve – Božanstvo, materija i čovečanstvo – od jedne te iste suštinske supstance, kao što tvrde neke škole hinduizma, budizma, taoizma i panteizma). Na primer, fundamentalističko hrišćanstvo gaji naglašene dualis-

tičke predrasude, proglašavajući mnoge stvari na svetu – rok muziku, droge, nju ejž filozofiju, holivudske hitove –đavolskom rabotom. Slično tome, ekstremističke islamske grupe vide nemuslimane ili kao osobe koji su u suštini zaspale za istinu, ili kao osobe koji se aktivno angažuju da potkopaju Prorokovu religiju. U oba slučaja prevladuje mentalitet „oni i mi“, koji vidi samo jedan izlaz (vera u Isusa ili Muhameda).

Uprkos raznim nivoima dualizma u raznim svetskim religijama, pravi religiozni dualizam se izdvaja po svom poimanju dva suprotstavljena principa, dobra i zla. U celini se smatra da u samoj dualističkoj tradiciji postoje dve škole mišljenja: apsolutni ili radikalni dualizam; i umereni ili monarhički dualizam. Italijanski istoričar religije, Ugo Bjanki (*Bianchi*), identifikuje tri istaknute crte dualizma:

- 1) Apsolutni dualizam smatra dva principa, dobro i zlo kao podjednako večne i međusobno ravne, dok umereni dualizam smatra da je princip zla sekundarni, manje moćan od principa dobra.
- 2) Apsolutni dualizam vidi ta dva principa uključena u večnu borbu, i u mnogim školama smatra vreme cikličkim (mnogi apsolutni dualisti su zato skloni da veruju u reinkarnaciju), dok umereni dualizam vidi istorijsko vreme kao konačno; na kraju vremena dobro će pobediti zli princip.
- 3) Apsolutni dualizam vidi materijalni svet kao suštinski zao, dok umereni dualizam smatra tvorevinu suštinski dobrom.⁶

Dobra religija

Obično se smatra da je zoroastijanstvo prva velika svetska religija koja je izložila dualistički pogled na svet. Ali, dualizam

prisutan u drevnoj egipatskoj religiji stariji je od zoroastrijanstva nekoliko vekova, ako ne i milenijuma (pošto se ne zna kada je tačno nastalo zoroastrijanstvo). Polariteti – kao što su svetlost i tama – često su prisutni u drevnoj egipatskoj religioznoj misli, a možda je najpoznatiji od njih polariet Horusa (ponekad Ozirisa) i Seta. U raznim verzijama tog mita koje su sačuvane, ta dva boga se predstavljaju kao da su u stalnom međusobnom ratu, a Set nikad ne uspeva da uništi Horusa (uprkos tome što ga je oslepeo na jedno oko), ali ni sam nikad nije potpuno uništen. Oni su poznati kao „dva boga“, „dva brata“ i „dva borca“. Iako se na njih izvorno nije gledalo kao na dobro (Horus) protiv zla (Set), Set je stekao attribute prevaranta i postepeno je demonizovan sve dok njegovo ime nije praktično postalo kletva u egipatskim religioznim ritualima i dok nije faktički prognan iz egipatskog panteona.

Kako je Set vremenom slikan sve mračnijim bojama, u Persiji se rađao jedan dualistički sistem koji je postavio dobro protiv zla od samog početka. Prorok Zoroaster (poznat i kao Zaratustra) bio je veliki persijski verski reformator koji je osnovao ono što je on nazvao „dobrom religijom“ ili zoroastrizam. Tačan datum njegove misije nije utvrđen, pa se Zaratustra postavlja u razne epohe, od 1700-1400 pre Hrista, do 1400-1000 pre Hrista, ili 1000-600 pre Hrista. Trenutna istraživanja sklona su da predlože srednje datiranje, što čini zoroastrizam najstarijom svetskom otkrivenom religijom, religijom „koja je možda više uticala na čovečanstvo, direktno ili indirektno, nego bilo koja druga pojedinačna vera“.⁷

Zaratustra je „bio prvi koji je poučavao doktrini individualnog prosuđivanja, raja i pakla, budućeg uskrsnuća tela, opšteg Poslednjeg Suda i večnog života za ponovo sjedinjenu dušu i telo“.⁸ Sve te ideje uticale su na judaizam, hrišćan-

stvo i islam. Pa ipak, ono po čemu se zoroastrizam razlikuje od tih kasnijih religija jeste njegov pogled na zlo. U svom tradicionalnom obliku, ta vera smatra da postoji jedan dobar bog, Ahura Mazda (to ime znači Mudri Gospod), kome su podređene dve jednake blizanačke sile, Spenta-Mainju (dobročiniteljski ili sveti duh) i Angro-Mainju (neprijateljski ili rušilački duh). Iako je tvorevina Ahura Mazde dobra, izvor svog zla u njoj potiče od Angro-Mainjua, a suđeno je da on bude pobeđen na kraju istorijskog vremena, kada će početi večnost.

Ali, klasični zoroastrizam doživljavao je promene kako se Persijsko carstvo uzdizalo i propadalo. Tokom vremena, Ahura Mazda je poistovećen sa Spenta-Mainjuom, što je izvorno trojstvo svelo na jedan par. Imena Mudrog Gospoda i njegovog protivnika takođe su doživela preobražaj, pa su sažeta u Ormuzd i Ahriman. U vreme dinastije Ahemenida (550-330 pre Hrista) nije se više smatralo da je Ahrimana stvorio Ormuzd, kome je Ahriman podređen, već mu se sada smatrao ravnim.⁹

Svet, put i đavo

Zoroastrizam, u svim svojim oblicima, gleda na svet kao na bojno polje sila dobra i zla, a od svakog pojedinca se očekuje da sam izabere na kojoj će strani da bude. Ovo, zajedno sa idejom o dva principa, kasnije će se ponovo reflektovati u katarstvu. Nekoliko drugih zamisli koje su se razvile pre hrišćanstva takođe će pomoći da se uobličiti ta jeres, a to su podela između tela i duše i figura judeohrišćanskog ekvivalenta Ahrimanu, Satane.

Iako je danas podela na telo i dušu gotovo poistovećena sa Dekartom¹⁰ i modernom empirijskom naukom, ona se prvi

put pojavila u 6. veku p. n. e. u kultu Orfeja, koji je igrao važnu ulogu u religioznom životu starih Grka. Orfizam je imao elemente dualizma u sebi, pošto se smatralo da je legendarni lik Orfej bio ili sin Apolona, ili tračkog kralja Ojagra, koji je pripadao dinastiji koju je osnovao Dionis. Apolon, bog reda i razuma, tradicionalno stoji nasuprot Dionisu, bogu opijenosti i ekstaze, ali u orfizmu, kao i u kasnijem zoroastrizmu, nijedan od ovih bogova nije dominirao nad onim drugim. Ali, za razliku od zoroastrizma, koji smatra telo materijalnim nosiocem duše, orfizam je smatrao dušu božanskom i besmrtnom, dok je telo bilo njen zli, smrtni zatvor tokom njenog zemaljskog postojanja. Izvori tog verovanja potiču iz priče o detetu Dionisu: kao Zevsov sin, taj dečko je navukao na sebe ljubomoru Titana, rase starijih bogova koje je Zevs zbacio. Titani su namamili dete ogledalom, i dok je ono posmatralo svoj sopstveni odraz, titani su ga ubili i rastrgli na komade.¹¹ Iako je kasnije Dionis vaskrsnut, Zevs je uništio Titane salvom gromova, a čovečanstvo je rođeno od ostataka tih starijih bogova. Smatralo se da je fizičko telo načinjeno od titanskog materijala, pa da je zato zlo, dok je duša načinjena od božanskog dionizijskog materijala. Orfizam je razvio prakse koje su bile usmerene na sudbinu duše u zagrobnom životu, a orfički inicijant se nadao da će, ukoliko vežba tu praksu, njegova duša zaslužiti spasenje na drugom svetu i osloboditi se okova materije i ciklusa smrti i ponovnog rođenja.

U hebrejskoj misli, Satana je izvorno bio iskušavajući anđeo, ali je imao sreću, kao i Ahriman pre njega, da bude unapređen. U Knjizi o Jovu, najstarijoj knjizi Starog Zaveta u kojoj on ima istaknutu ulogu¹³, Satana je jedan od „sinova Božijih“ (Jov, 1.6) koji služi Boga na nebu. Bog traži od Satane da ga obavesti šta ima novo odskora. Satana odgovara

„Prohodih zemlju i obilazih“ (Jov, 1.7). Bog pita Satanu da li je video posvećenog Jova, opisujući ga kao Svog najvernijeg slugu. Satana se pita da li bi Jov i dalje služio Bogu kad bi mu sve bilo oduzeto. Bog se složi sa tom poentom i dopušta Satani da siđe na zemlju sa iskuša Jova.

U brzom sledu nesreća, koje se po svojoj težini s pravom mogu nazvati starozavetnim, Savejci ukradu Jovu magarce (Jov, 1.15), njegove ovce (i pastire) iznenada udari grom i ubije u narednom stihu, a u sedamnaestom stihu, Haldejci mu ukradu kamile. Pre nego što Jov stigne i da reaguje, drugi sluga bez daha dolazi noseći još gore vesti: oluja je uništila kuću u kojoj su se gostila Jovova deca; sva su poginula. Jov tad od žalosti razdera svoju odeću, obrije glavu i klanjajući se do zemlje, hvali Gospoda što mu je uzeo ono što mu je On i dao.

Satana se vraća na nebo i Bog mu ukazuje na to da, uprkos tome što je Satana učinio sve najgore Jovu, njegova vera ostade nepoljuljana. Bog smatra da je dobio opkladu, ali Satana, koji ne želi da ga nadmaši njegov poslodavac, pita Boga da li će Jovova vera biti tako jaka ako napadne njegovo telo. Još jednom Bog dopušta Satani da iskuša Jova, pod uslovom da ne ubije jadnog čoveka. Ovog puta, Satana učini da žive rane izbiju svuda po Jovovom telu. Umesto da potraži pomoć lekara, Jov odluči da se češe komadom slomljenog crepa. I opet Jov slavi Boga u svojoj patnji, a Satana se privremeno povlači iz priče.

Satana u „Knjizi o Jovu“ igra ulogu prevaranta, i to veoma okrutnog. Nema sumnje da je on još uvek u suštini nebeski sluga određene vrste: ako Satana i ne sprovodi Božiju volju, u najmanju ruku izgleda da je Bog zadovoljan da pusti Satanu da izvodi svoje trikove na zemaljskom planu. Tek u

„Prvoj knjizi dnevnika“, koja je napisana negde pred kraj perioda Ahemenida (koji se okončao 330 g. p. n. e.), Satana izlazi iz senke Svemogućeg da bi postao sila koja se odlučno suprotstavila Bogu i Njegovoj tvorevini. On – Satana – to čini na prilično interesantan način, pošto igra ulogu koju je nekad igrao sam Bog u jednoj ranijoj verziji te priče.¹⁴ Priča o kojoj govorimo je priča o popisu plemena Izrailja, prvi put ispričana u „Drugoj knjizi Samuilovoj“, poglavlje 24: Pošto se Gospod ponovo razljutio na Izrael, on natera Davida da prebroji svoj narod. Davidova vojska – koja zapravo treba da prebroji narod – takođe nije srećna, ali se pokorava kraljevoj zapovesti. Nakon devet meseci i dvadeset dana, u kome su prešli ceo Izrael, oni se vraćaju u Jerusalem, završivši popis. U tom trenutku, David ima krizu savesti i kaže Bogu da oseća da je taj popis bio užasan greh. Na nesreću po Davida i izraelski narod, Bog se sa tim saglasi. On daje Davidu da bira između tri načina da se kazni taj greh: tri godine gladi,¹⁵ tri meseca bežanja od neprijatelja; ili tri dana epidemije po čitavoj zemlji. David ne može da odluči i predaje se na milost i nemilost svom Gospodu. Ali, njegov Gospod nije baš raspoložen za samilost, pa udari zemlju trodnevnom zarazom, od koje pomre 70.000 Jevreja. Ali, kada ta priča bude prepričana u Prvoj knjizi dnevnika, nije Bog taj koji nagovara Davida da napravi popis, nego Satana. Razlike nema: za nesrećne Jevreje rezultat je isti.

Ali, razlog što se Satana od iskušavajućeg anđela negde do kraja perioda Ahemenida pretvodio u neprijatelja i Boga i Čoveka, još uvek je misterija. Jedno moguće objašnjenje za tu promenu vezuje se za situaciju u Izraelu nakon okončanja vavilonskog ropstva. Smatra se¹⁶ da je nakon što su se izgna-na plemena vratila kući, nastalo trvenje između njih i pleme-

na koja su ostala; izgnanici su osećali da su oni prava deca Božija, jer su ostali verni Tori i izdržali kaznu izgnanstva, da to i dokažu. Stvari su dostigle vrhunac 168. g. pre Hrsta, kada je seleukidski vladar Izraela, kralj Antioh Epifan, krenuo u antisemitsko čišćenje. Pobuna se brzo proširila, pa kad su Antiohove snage poražene, kontrolu nad Hramom preuzela je „tvrda“ linija ranijih izgnanika. Za njih, pristalice liberalne prohelenske dinastije Ašmoneja bili su neprijatelji isto koliko i Seleukidi, pa su možda te tekuće tenzije u Izraelu dovele do toga da Satana, ranije jedan od Božijih anđela, bude anatemi-san isto kao što je tvrda linija osuđivala Ašmoneje za njihovu navodnu prevaru i izdaju.

Eseni, gnostici i prvi hrišćani

Kako je početak dualizma izgubljen u maglama vremena, tako je i prolazak vekova donekle zamaglio početke hrišćanstva. Katari su tvrdili da potiču od ranih hrišćana, pre nego što je rimska crkva postala dominantni oblik religije. Rimska vlast u Izraelu – koja je počela 63 g. pre Hrista – naišla je na rastući otpor raznih grupa u Izraelu. Najviđeniji među njima bili su eseni, radikalna jevrejska grupa koja se naselila u pećinama Kumrana koje gledaju na Mrtvo more. Pretpostavka raznih autora je da su i Jovan Krstitelj i sam Isus jedno vreme bili članovi zajednice kod Mrtvog mora pre nego što su započeli svoje misije. Iako je to diskutabilno, poznato je da su eseni nastojali da uspostave novi zavet sa Bogom, pošto su verovali da su izraelski gresi potpuno poništili stari zavet (koji je Bog dao Avramu). Prema rimskim istoričarima – kao što su Josif i Filon, eseni su se delili na one koji su dali potpun zavet – koji je podrazumevao život u Kumranu i praktikovanje strogog celibata, molitve i rituala – i spoljašnje članove, koji su, iako

vernici, živeli u gradovima, bavili se običnim poslovima i ženili. Katari, kao i njihovi neposredni prethodnici, bogomili, svoju crkvu će takođe organizovati na taj način.

I u još jednom pogledu su eseni nagovestili kataru, jer je njihov pogled na svet bio suštinski dualistički, po tome što su gledali na svet kao na bojno polje između nebeskih i paklenih sila, a čoveka su smatrali mikrokosmosom tog rata: „Duhovi istine i laži bore se u ljudskom srcu... Po svom nasleđu istine i pravednosti, čovek mrzi laž; ali po svom nasleđu obmane on mrzi istinu“.¹⁷ Oni su takođe insistirali da nije bitno čovekovo etničko poreklo – da li je neko Jevrej ili nejevrej – već čovekova moralnost: samo će čisti u srcu biti spaseni.

Dok su eseni možda uticali na neke od najstarijih hrišćanskih zajednica, svakako nisu uticali na sve njih. Pre nego što je na saboru u Niki crkva ustanovila šta je prihvatljivo a šta neprihvatljivo u hrišćanskoj veri, hrišćanstvo je bilo mešavina svega i svačega u pogledu verovanja i prakse. Kada su katarari tvrdili da potiču od prvih hrišćana, oni su možda imali na umu onu vrstu jednostavnog hrišćanstva koju su praktikovali apostoli, a svakako su podrazumevali da su oni deo nasleđa pravog hrišćanstva koje je cvetalo pre sabora u Nikeji, koji ne samo da je definisao šta čini pravoverno hrišćanstvo, već je, pošto je to učinio, definisao i šta su jeretici, pa su se mnoge od ranih hrišćanskih grupa našle u tom taboru. Da bismo razumeli kako je došlo do toga, moramo da razmotrimo političke podele i u Izraelu i u crkvi koja je nastajala u prvom veku.

U periodu neposredno nakon Isusove misije (koja se verovatno odigrala između sredine dvadesetih i sredine tridesetih godina Nove ere), njegovi sledbenici su bili manjina koju su progonili i Rimljani i fariseji. I dalje se raspravlja ko je bio Isusov naslednik u pokretu. Po tradiciji se smatra da je Pe-

tar bio stena na kojoj je crkva sagrađena¹⁸, i rimokatolička crkva tvrdi da je potekla od njega, smatrajući Petra prvim papom. Ali, tu su nastali problemi. Iznet je kontraargument¹⁹ da je Isusov brat Jakov, poznat kao Jakov Veliki, bio poglavar prve hrišćanske zajednice u Jerusalimu nakon raspeća i smatra se da su se Jakovljevi sledbenici sukobili sa najvatrenijim hrišćanskim misionarom, sv. Pavlom. To postaje izuzetno važno ako se prisetimo da su Pavlove ideje igrale veliku ulogu – ako ne i najveću – u formiranju teologije na kojoj je zasnovana hrišćanska vera. Pa ipak je Pavle ostao protivrečna figura: on zapravo nigde ne citira Isusove reči, a njegova pisma – koja čine najveći deo Novog Zaveta – često se obraćaju drugim hrišćanskim zajednicama rasvetljavajući neka doktrinarna pitanja ili ih navodeći da se povinuju doktrini. Da je rano hrišćanstvo bilo jedinstvena celina, takva pisma ne bi bila potrebna. Ne bi bilo preterano reći da je „... Pavle, a ne Isus, bio osnivač hrišćanstva“²⁰ i tu leži koren hrišćanske jeresi: „Pavle je, uistinu, prvi 'hrišćanski' jeretik, a njegova učenja – koja su postala osnov kasnijeg hrišćanstva – predstavljaju očigledno skretanje od 'izvornog' ili 'čistog oblika'²¹. On je „prvi koji je počeo da kvari Isusova učenja“²², jer nikad nije citirao ono što je sam Isus zaista učio. Isus je propovedao Besedu na Gori, a Pavle je propovedao Hristovo raspeće; to je velika razlika.

Jevrejski ustanak 66. g. nove ere je okončao Jakovljevu jerusalimsku crkvu, dok će Pavlovo hrišćanstvo (u to vreme on je verovatno već umro, ili je umirao u rimskom zatvoru) nastaviti da raste. Ali, pavlijansko hrišćanstvo se suočilo sa novim izazovima od raznih neortodoksnih grupa koje su nikle u prva tri veka pre nego što je sazvan sabor u Nikeji. Neke od tih grupa razvile su dualizam esena i naglašavale važnost gnoze, ili